

Citation:

W.H. Rassen, Levensbericht J.G. Frazer, in:
Jaarboek, 1946-1947, Amsterdam, pp. 178-183

HERDENKING

VAN

J. G. FRAZER

(1 Januari 1854—7 Mei 1941)

Met *Sir James George Frazer*, die op den 7den Mei 1941 te Cambridge overleed, is een der meest vooraanstaande en beoefendste beoefenaars der godsdienstwetenschap heengegaan. De groote beteekenis van zijn werk is bij zijn leven van alle zijden en op velerlei wijze erkend; sinds 1922 was hij buitenlandsch lid onzer Akademie. Het klinkt als een trek uit een oud verhaal zooals hij er in zijn geschriften zoovele heeft naverteld, wanneer wij uit het bericht van zijn dood vernemen, dat zijn vrouw hem volgde, slechts enkele uren later.

Frazer werd op Nieuwjaarsdag 1854 te Glasgow geboren. Aan de Universiteit van die stad begon hij in 1869 zijn studie in rechten en letteren, die hij van 1874 af voortzette te Cambridge. Hier werd hem in 1879 het Fellowship of Trinity College verleend, dat hij behouden heeft tot zijn dood toe. Van buiten gezien, maakt *Frazer's* leven den indruk weinig bewogen te zijn geweest; men kan ternauwernood spreken van eenig door hem bekleed openbaar ambt. In 1907 benoemd tot professor in Social Anthropology aan de Universiteit van Liverpool, gaf hij dezen leerstoel nog geen jaar later weer op om voorgoed naar zijn studeervertrek terug te keeren. De kern van wat hij in dezen korten tijd op zijn colleges heeft meegedeeld, is voor ons bewaard gebleven in een voor de Royal Institution gehouden voordracht die, in uitgewerkten vorm, onder den titel *Psyche's Task* in 1909 in druk verscheen. Hij heeft daarna nog eenige, zeer bekend geworden, reeksen van lezingen gehouden, maar zich overigens stelselmatig onttrokken aan alle opdrachten, hoe eervol en winstgevend ook, die

hem zouden hebben kunnen hinderen in het volbrengen van wat hij als zijn eigenlijke taak beschouwde. Hieraan heeft hij al zijn krachten gegeven. Niemand kan *Frazer's* oeuvre overzien zonder een gevoel van diep ontzag voor wat hier door één mensch, zij het ook in een lang leven, werd gewrocht. Strenger zelf-discipline, een meer onverdroten ijver en werkzaamheid dan hij heeft getoond zijn niet wel denkbaar. Aan zijn klassieke studiën is hij trouw gebleven ook toen het zwaartepunt van zijn belangstelling zich in andere richting had verlegd, en heel zijn leven door heeft hij ook, bij tusschenpoozen, op dit gebied gepubliceerd. Dit beteekent niet dat hij zijn aandacht blijvend verdeeld heeft over twee afzonderlijke studïeterreinen. In den grond is *Frazer* vrijwel steeds met dezelfde dingen bezig geweest. Men behoeft niet lang in zijn geschriften te hebben gebladerd om te bemerken hoezeer zijn voortdurende werkzaamheid op het gebied der antieke beschavingen hem is te stade gekomen bij zijn andere onderzoekingen en in dat ruimer verband moet worden gezien. Het is geen toeval dat zijn voornaamste werk op klassiek gebied de vertaling is, met uitgebreiden commentaar, van de, voor godsdienst en archaeologie zoo belangrijke, *Beschrijving van Griekenland van Pausanias*.

Tot zijn eigenlijke levenswerk, waardoor hij een der grondleggers is geworden van de vergelijkende studie der godsdiensten, is *Frazer* gekomen door zijn vriendschappelijken omgang met *Robertson Smith*. Daarnaast, en in wezen er niet van te onderscheiden, moeten wij denken aan *Tylor's Primitive Culture*. Toen dit baanbrekende werk, waarvan de autoriteit zoolang onaangetast is gebleven, in 1871 verscheen, was *Frazer* jong student; den invloed van de daarin verkondigde nieuwe inzichten moet hij ten volle hebben ondergaan in de, voor indrukken meest openstaande, periode van zijn leven; zijn ethnologische denkwijze is erdoor gevormd. Hij dankt eraan zijn onbevangen kijk op al wat hij, op het uitgestrekte terrein van zijn onderzoekingen, zou ontmoeten aan naïeve geloofsvoorstellingen en vreemde ritueele gebruiken;

aan den anderen kant zal men het ten deele aan de onverzwakte handhaving van *Tylor's* opvattingen moeten toeschrijven, dat er in de theoretische grondslagen van *Frazer's* werk veel is dat thans de meesten onzer niet meer voldoet en dat naar hun gevoel tot het verleden — tot een grootsch en roemrijk verleden — behoort.

Nadat hij in 1887, in zijn boekje *Totemism*, een samenvatting had gegeven van de toen bekende feiten op zoodanige wijze dat men ervan kan zeggen, dat hiermee de wetenschappelijke bestudeering van het totemisme een aanvang neemt, verschijnt in 1890, als eerste belangrijk resultaat van zelfstandig onderzoek, *The Golden Bough*. Men kent den eigenaardigen, boeienden opzet van dit beroemde boek dat langen tijd, in den kring der vakgeleerden, als een standaardwerk gold, en daarbuiten, bij een groot publiek van belangstellende lezers, de gedachten over de erin behandelde vraagstukken volkomen heeft beheerscht. Uitgangspunt vormt het door *Frazer* bij oude schrijvers aangetroffen verhaal van den priester van Diana aan het meer van Nemi, wiens leven en waardigheid vast verbonden waren aan een gouden tak van den heiligen boom. In de weinig omstandige lezing waarin dit vreemde bericht zijn aandacht getrokken had, scheen het ternauwernood voor een verklaring in aanmerking te kunnen komen, maar hij heeft zich daartoe toch gezet; en terstond toont hij hierbij het meesterschap en de scherpzinnigheid, het bijzondere litteraire talent ook, waardoor al zijn werk van dezen aard gekenmerkt is gebleven. Overtuigd van de wezenlijke gelijkheid waarmee de menschelijke geest overal zijn eerste „crude philosophy of life” heeft voortgebracht, begint hij met op suggestieve wijze verschijnselen te vergelijken uit allerlei, primitieve en antieke, beschavingen; onder inspiratie van *Mannhardt's* werk toont hij voorts verband aan met nog bestaande, oude Europeesche volksgebruiken; en hij komt, in een fraaie synthese, tot een interpretatie die aan-nemelijk klinkt en door de tijdgenooten als afdoend is aanvaard. En wij moeten hieraan toevoegen dat — daargelaten of deze verklaring onmiddellijk het juiste getroffen heeft en of zij op het

speciale geval van Nemi volkomen past — hij in ieder geval de voldoening heeft gesmaakt dat een bloedig koningsritueel zooals hij dat in zijn interpretatie had ondersteld, bij later ethnografisch onderzoek in concreto is aangewezen kunnen worden, nog volledig functionneerend in eenige levende archaische beschavingen. Maar de beteekenis van *Frazer's* boek gaat ver uit boven het aan de hand doen van deze verklaring. Het geval heeft gewild dat het rituele en mythische thema dat, naar wij mogen aannemen, in de periodiek zich voltrekkende tragedie van Nemi verborgen ligt, een centrale plaats inneemt in elk godsdienstig systeem. Hierdoor is het dat *Frazer* van het bijzondere tot het zeer algemeene kwam en zijn boek de beteekenis heeft gekregen van een eerste bestudeering van een aantal van de belangrijkste problemen der godsdienstwetenschap.

The Golden Bough is *Frazer's* voornaamste, meest persoonlijke werk gebleven; het is zijn levenswerk ook in dezen zin dat hij het zijn leven lang niet heeft losgelaten. Ongetwijfeld zijn het verschillende factoren die hem tot zijn herhaalde omwerkingen hebben genoopt. Op bepaalde punten heeft zich zijn inzicht verdiept, soms ook gewijzigd. Zijn bedoeling dat het boek tevens den geestelijken ontwikkelingsgang der menschheid, zooals hij dien zag, zou demonstreeren, komt geleidelijk sterker naar voren. Maar een voorname rol heeft zeker ook gespeeld de voortdurende toename van het feitenmateriaal dat ter beschikking kwam. Hieraan moest *Frazer*, in verband ook met zijn werkwijze, groote beteekenis hechten. Rusteloos heeft hij zelf, heel zijn leven lang, van heinde en verre gegevens bijeengebracht; een aanzienlijk deel van zijn energie heeft hij gebruikt om de wetenschap die hij diende, het apparaat te verschaffen dat zij noodig had. Ook hiermee heeft hij zich een onschatbare verdienste verworven, en wel een zoodanige die door geen strijd van opkomende en wijkende theorieën wordt aangetast. In vele omvangrijke publicaties heeft hij dit feitenmateriaal neergelegd, veelal in het kader van de bestudeering van een bepaald probleem; voor een groot deel is het

opgenomen in de latere edities van zijn hoofdwerk, dat mede hierdoor van het boek van betrekkelijk bescheiden omvang dat het oorspronkelijk was, groeide tot de grootsche reeks van vrijwel zelfstandige monografieën die wij thans bezitten.

Den Nederlandschen lezer van *Frazer's* geschriften valt het op hoe betrekkelijk groot, in deze documentatie, het aantal is der feiten, ontleend aan de beschavingen der volken van den Indischen Archipel. In den aanvang van zijn werkzaamheid heeft *Frazer*, naar hijzelf mededeelt, voor het bereiken en verstaan dezer gegevens den steun genoten van *Wilken*; later heeft hij hierbij geen hulp meer noodig gehad. *Frazer* las verscheidene talen, en ook van het Nederlandsch had hij zich een goede kennis verworven; van de volkenkundige literatuur over Indonesië, nieuwe en oudere, is hij op de hoogte geweest als weinigen.

Veel groot werk ga ik voorbij om althans nog te kunnen noemen *Totemism and Exogamy*, in 1910 verschenen in vier deelen en later bijgewerkt in een in 1937 uitgekomen vijfde deel, *Totemica*. Ook met dit monument van ijver en eruditie heeft *Frazer* in de eerste plaats willen geven een systematisch overzicht van alle belangrijke feiten die hem over de beide, in den titel genoemde, verschijnselen bekend waren geworden. Een theoretischen kant heeft het werk doordat hij er de drie gissingen in opnam aangaande den oorsprong van het totemisme, die hij in den loop van zijn wetenschappelijke werkzaamheid heeft voorgesteld. Wat deze hypothesen betreft, en de beschouwingen die daarmee samenhangen, het staat thans wel vast dat zij, hoeveel scherpzinnigs daarin ook is, niet door de wetenschap zullen worden aanvaard; de beide eerste gissingen had trouwens *Frazer* toen zelf reeds teruggenomen. Juist bij de beoordeeling van een verschijnsel als het totemisme, dat den wezenlijken samenhang van het religieuze en het sociale zoo duidelijk vertoont, moest het ontoereikende in de eenzijdig psychologische methode van de ethnologische school waaruit *Frazer* voortkwam, zich sterker doen gevoelen. Men kan niet zeggen, dat hij tegenover het cultuurbegrip van een nieuwere

richting in de wetenschap geheel gesloten gestaan heeft. Men voelt meermalen iets als weifeling. Er is op gewezen dat, in de wijze waarop hij, in *Totemism and Exogamy* en ook elders, de door hem verzamelde gegevens meedeelt, zijn opzet uitkomt om de religieuze feiten niet te behandelen als volkomen op zichzelf staande verschijnselen, maar ze, meer dan vroeger, in een zeker verband te brengen met den aard en de structuur der samenlevingen waarin hij ze aantrof. Maar dit beteekent niet dat hij die nieuwere inzichten volledig zou hebben aanvaard; zijn scheppend werk wijst daar althans niet op. Voor de doorgaande ontwikkeling der theorie heeft *Frazer* geen sterke belangstelling gehad; wellicht moet men zeggen dat hij er met een zeker wantrouwen tegenover heeft gestaan. De opvattingen waarmee hij in den opgang van zijn leven in aanraking is gekomen, zijn hem blijven inspireeren bij zijn werk. Wie de beteekenis kent van wat op deze wijze is bereikt, zal weinig neiging gevoelen om over theorieën te twisten. Met eerbied denken wij aan de vele problemen die zijn opgelost, en aan de vele andere waarvan de oplossing in belangrijke mate is voorbereid. En bovenal blijven wij ons herinneren hoe *Frazer*, in zijn beste oogenblikken, door de harmonische samenwerking van zijn vele gaven, voor ons waarlijk tot een Toovenaar werd, — dit woord genomen in een hooger zinn dan hij er zelf aan heeft willen toekennen.

W. H. RASSERS.